

Agency van kinderen: Onderzoek vanuit de psychologie

Jan De Mol

In dit artikel bespreken we het concept agency van kinderen en hoe dit binnen de psychologie en de sociologie omschreven en onderzocht wordt. Binnen de psychologie focussen we op onderzoek van agency binnen de ouder-kind relaties. Wat de sociologie betreft bespreken we onderzoek van agency in het domein van de “sociology of childhood”. Agency is moeilijk vertaalbaar, daarom behouden we de Engelse term.

Agency van kinderen binnen de psychologie: onderzoek binnen de ouder-kind relatie

Het concept agency

Agency is een meervoudig construct (Bandura, 2001). Het verwijst naar de capaciteit die mensen hebben om doelgericht en intentioneel hun eigen leven en levensomstandigheden te beïnvloeden. Mensen zijn in staat tot zelfregulatie en zelfreflectie, en kunnen pro-actief denken en handelen. Vanuit een agency-benadering zijn mensen dus niet louter toeschouwers of producten van hun leven, maar kunnen ze hierin zelf een belangrijke bijdrage leveren.

Onderzoek van agency van kinderen in de ouder-kind relatie

De ouder-kind relatie is de meest onderzochte interpersoonlijke relatie. De geschiedenis van dit onderzoek kan grofweg opgesplitst worden in twee tijdsperken of tradities (Kuczynski, 2003). Het eerste tijdsperk (of traditie, want deze benadering blijft tot op heden bepaald onderzoek en theorievorming over de ouder-kind relatie beïnvloeden) wordt gekenmerkt door een denken dat stelt dat de invloed tussen ouder en kind slechts in één richting (unidirectioneel) loopt. In het tweede tijdsperk daarentegen staan de bidirectionele invloedsmodellen centraal. We beschrijven kort de uitgangspunten van beide tradities.

Unidirectionele modellen

In de unidirectionele invloedsmodellen zijn er twee benaderingen van belang, ten eerste de parenting en ten tweede de kind-effecten benadering.

Parenting. Een eerste unidirectionele benadering is de parenting benadering (parenting is moeilijk te vertalen, aangezien ‘ouderen’ in het Nederlands geen bestaand werkwoord is). In deze benadering loopt de invloed enkel van boven naar beneden, van de ouder naar het kind. Enkel ouders worden bekeken als agents (mensen met agency) en kinderen als een soort passieve ontvangers van deze ouderlijke invloeden (Maccoby, 2003). Met andere woorden in de parenting benadering zijn het de ouders die hun kinderen modelleren en vormen. De focus ligt op ‘wat ouders doen’ en wat hiervan ‘het resultaat is bij hun kind’. Men is dus vooral (enkel) geïnteresseerd in het resultaat van een aanpak, de invloedslijn loopt direct - lineair - hiërarchisch - determinerend, en men heeft weinig (geen) interesse voor processen, betekenissen, en contexten. In deze zeer invloedrijke en traditionele benadering zijn er twee theoretische stromingen dominant aanwezig.

Een eerste stroming is deze van de ouderlijke stijlen, zoals bijvoorbeeld de bekende taxonomie van Diana Baumrind (1967) waarbij er een onderscheid gemaakt wordt tussen de autoritaire stijl, de permissieve stijl, en de autoritatieve stijl. Een autoritaire opvoedingsstijl betekent dat ouders veel grenzen stellen en gehoorzaamheid verwachten zonder aan het kind uit te leggen waarom. Als het kind niet luistert, volgt er straf. Ouders met een permissieve opvoedingsstijl zijn wel warm en communicatief, maar stellen weinig tot geen grenzen. De autoritatieve opvoedingsstijl combineert de sterktes van beide andere stijlen: ouders stellen voldoende grenzen, maar zijn warm, geven uitleg aan hun kinderen en overleggen met hen. (Er is nog een vierde stijl, de afwezige of verwaarlozende opvoedingsstijl waarbij ouders weinig tot geen interesse vertonen in hun kind. Deze stijl werd door Baumrind echter minder uitgewerkt). Onderzoek toont dan aan dat ouders met een autoritatieve stijl de beste resultaten boeken (met beste bedoelt men dan bijvoorbeeld dat men kinderen vormt die *compliant* en

coöperatief zijn, kinderen die zich voldoende veilig voelen en voldoende zelfvertrouwen hebben).

Een tweede stroming is deze van de ouderlijke vaardigheden. Het uitgangspunt is hier dat ouders de juiste en voldoende vaardigheden moeten hebben om de opvoeding of de socialisatie van hun kinderen tot een goed einde te brengen. Deze stroming wordt onder andere sterk beïnvloed door de sociale leertheorie van Patterson (o.a., Patterson, Reid & Dishion, 1992). Het bewijs dat deze stroming tegenwoordig het denken over de ouder-kind relatie nog zeer sterk beïnvloed, wordt geleverd door het succes van het Triple P programma (*Positive Parenting Program*) en de financiële middelen die de overheid vrijmaakt voor de maatschappelijk implementatie van dit programma.

Kind-effecten. Een tweede unidirectionele benadering is deze van de 'kind-effecten' (*child effects*). Onderzoek binnen deze benadering startte na het invloedrijke artikel van Bell (1968). De redenering komt hierop neer: *parenting* onderzoek baseert zich op correlatieve analyses en aangezien correlaties niets zeggen over causaliteit en bijgevolg over de richting van het effect, kan deze richting ook omgedraaid worden. Bijvoorbeeld: het zijn niet de ouders met een autoritatieve opvoedingsstijl die kinderen compliant maken, het zijn wel de kinderen die compliant zijn die zulk een effect hebben op hun ouders dat deze zich autoritatief gaan gedragen. Bijgevolg gingen aanhangers van deze benadering vernuftigere statistische analyses gebruiken die complexer zijn dan simpele correlaties en wel de richting van een effect kunnen aantonen. Binnen deze kind-effecten benadering bestaan er vele gradaties, gaande van onderzoekers die óók de invloed van het kind willen benadrukken tot onderzoekers die stellen dat ouders zo goed als geen invloed hebben op het socialisatieproces van hun kinderen. Zie voor deze laatste onderzoekslijn onder andere het boek van Harris (1998), vertaald in het Nederlands met als veelzeggende titel *Het misverstand opvoeding*. Ondanks kritieken over eenzijdigheid heeft deze kind-effecten benadering zeer interessante onderzoeksresultaten

opgeleverd. Bijvoorbeeld, in een bijzonder creatief en methodologisch verfijnd onderzoek tonen Kerr en Stattin (2003) aan dat het niet de ouders zijn die het agressieve gedrag van hun adolescent veroorzaken (zoals beschreven in het coërcieve proces van Patterson), maar dat het gedrag van ouders een reactie is op het agressieve gedrag van hun adolescent.

Hoewel onderzoek van de kind-effecten ook het aandeel van het kind zelf accentueert, wordt deze kind-invloed zeer passief begrepen. Feitelijk wordt het kind hier niet benaderd als iemand met agency. De invloed van het kind loopt via de genen of het temperament of andere non-actieve factoren (zoals het geslacht van het kind). Het lijkt wel of de invloed die het kind heeft het kind overkomt, en dat het kind zelf met deze invloed niets doet. In het beste geval staat het kind erbij en kijkt ernaar.

Bidirectionele modellen

Ondanks de beperkingen van het kind-effecten onderzoek, vormde deze onderzoekslijn wel een aanzet tot de ontwikkeling van de bidirectionele invloedsmodellen. Bidirectionaliteit erkent het bestaan en gezamenlijk plaatsvinden van beide invloedsrichtingen, van ouder naar kind en van kind naar ouder, in een complex en wederkerig systeem (Kuczynski, 2003). Grofweg kan men twee benaderingen over bidirectionele invloed in de ouder-kind relatie onderscheiden: de behavioristische en de cognitief-dialectische benadering.

Behavioristisch perspectief. Het behavioristisch perspectief (Patterson & Fisher, 2002) definieert bidirectionaliteit in een actie-reactiemodel van gedragingen: de ene doet iets dat het gedrag van de andere beïnvloedt waardoor dat gedrag het gedrag van de ene weer gaat beïnvloeden enzovoort. Binnen dit model kan men het bidirectionele proces van buitenaf waarnemen en bestuderen, en kan men bijgevolg op voorhand voorspellen waar men zal

uitkomen. Het betreft dus lineaire veranderingen waarbij de focus ligt op de uitkomst van het proces.

Cognitief-dialectisch perspectief. Het cognitief-dialectische perspectief daarentegen benadert bidirectionaliteit als een proces van betekenisconstructie tussen mensen dat dialectisch is van aard, dus waarbij processen en uitkomsten van verandering op voorhand niet te voorspellen zijn (Valsiner, Branco & Dantas, 1997).

Wat zijn de belangrijkste uitgangspunten van dit cognitief-dialectief bidirectioneel perspectief op invloed in de ouder-kind relatie (Kuczynski, Harach & Bernardini, 1999)? Ten eerste focust men op de onderliggende processen en niet op de uitkomsten van de relatie. Men onderzoekt bijvoorbeeld de invloed van factoren als autoriteit, vriendschap, kameraadschap en intimiteit op de ontwikkeling van de ouder-kind relatie (Harach & Kuczynski, 2005) en men focust zich dus niet op de gedraguitkomsten van deze relatie bij het kind of de ouder. Ten tweede benadrukt men het belang van context en hiervoor refereert men naar het basiswerk van Hinde (1997). Hinde onderzoekt hierin hoe mensen interacties en relaties construeren, hoe interacties ingebed zijn in relaties, hoe relaties ingebed zijn in andere samenlevingsvormen en hoe deze ingebed zijn in een cultuur, met bidirectionele invloeden tussen al deze contextniveaus. Ten derde herdefinieert men het concept macht. In nogal moeilijke bewoordingen spreekt men over de ouder-kind relatie als een asymmetrische maar interafhankelijke machtsrelatie. Concreet wil dit zeggen dat men aanneemt dat ouders over meer individuele (onder andere fysieke kracht en de capaciteit om proactief te denken en te handelen), relationele (onder andere capaciteit om relationele kwaliteit te creëren), en culturele (onder andere maatschappelijk juridische positie) machtsbronnen beschikken, maar dat ook kinderen over eigen individuele-relationele-culturele machtsbronnen beschikken en zowel ouders als kinderen van elkaar afhankelijk zijn om macht te kunnen uitoefenen. Met andere woorden, ook kinderen beschikken over machtsbronnen om de macht van hun ouders

te beperken. Enkele voorbeelden. Onderzoek van Kerr en Stattin (2000) over de *monitoring* van ouders (het bekende construct van Patterson dat verwijst naar de ouderlijke vaardigheid om ‘overzicht te kunnen houden’) toont aan dat deze *monitoring* meer afhankelijk is van de welwillendheid van de adolescent om informatie aan zijn ouders te geven dan van de ouderlijke vaardigheid zelf. En ten vierde benadrukt men de agency van ouders en kinderen, en in het bijzonder de gelijkwaardige agency van ouders en kinderen.

Kuczynski definieert *agency* als volgt: ‘Agency means considering individuals as *actors*, with the ability to *make sense of* the environment, *initiate change*, and *make choices*.’ (Kuczynski, 2003, p. 9, onze cursivering). Een agency-benadering van zowel ouders als kinderen impliceert dat men naar beiden kijkt als personen die op een betekenisvolle manier met hun relatie bezig zijn en elk op hun manier hiertoe een zinvolle bijdrage leveren (met zinvol bedoelt men niet conflictvrij: een dialectisch model veronderstelt verschil om te kunnen evolueren). Men kijkt naar ouders en kinderen als autonome wezens die kunnen nadenken en door hun ‘zijn’ in de relatie verschil kunnen maken. Een zeer belangrijk uitgangspunt van het cognitief-dialectisch bidirectioneel model is dat ouders en kinderen een gelijkwaardige agency hebben (Kuczynski et al., 1999). De invloed die ouders op hun kinderen hebben is gelijkwaardig aan de invloed die kinderen op hun ouders hebben. Inhoudelijk kunnen beide invloeden natuurlijk verschillen, maar ze zijn wel gelijkwaardig of misschien beter, evenwaardig. Bovendien ontkoppelt Kuczynski hiermee de notie agency van de notie macht: ondanks een asymmetrische machtsrelatie (die moet genuanceerd worden, zie boven) zijn ouders en kinderen wel gelijk/evenwaardige ‘beïnvloeders’.

Onderzoek van agency van kinderen binnen de ouder-kind relatie

We bespreken eerst een recent kwalitatief onderzoek (Kuczynski, Pitman, Parkin, & Rizk, 2011) naar hoe kinderen, tussen de 8 en 13 jaar oud, verzet uiten in de ouder-kind relatie. Uit de kwalitatieve analyse werden er drie globale manieren voor het uiten van verzet weerhouden: openlijk verzet, verborgen verzet, en cognitief verzet. Openlijk verzet betekent dat kinderen ofwel trachten te onderhandelen met hun ouders om tot een compromis te komen, ofwel trachten taken te ontlopen of te vermijden door voortdurend uitvluchten te zoeken, ofwel heel zichtbaar hun ongenoegen uiten en blijven argumenteren om toch hun gelijk te halen. Verborgen verzet is subtieler maar tevens heel duidelijk in de verhalen van kinderen aanwezig. Kinderen bedoelen hiermee dat zij op een verborgen manier overtredingen maken door bijvoorbeeld iets achter de rug van hun ouders te doen, of dat zij gehoorzamen op een “weerstandige” manier door bijvoorbeeld opgelegde taken oppervlakkig uit te voeren en vervolgens verwonderd te reageren wanneer hun ouders hen hierop aanspreken. Cognitief verzet is een bijzondere vorm van verzet. Voor kinderen betekent dit dat ze cognitief aan hun eigen overtuiging blijven vasthouden of hun ouders negatief beoordelen, zonder dit evenwel naar hun ouders toe uit te spreken. Dit onderzoek toont aan dat kinderen een rijke variëteit aan vormen van verzet hanteren in de dagelijkse relatie met hun ouders. Maar wat nog belangrijker was, toonde het onderzoek ook aan dat verzet telkens dient gecontextualiseerd te worden binnen de eigenheid van de ouder-kind relatie, welke een intieme en langdurende relatie is. Concreet betekent dit dat kinderen veel weerstandig gedrag stellen, maar niet in die mate dat ze de relatie met hun ouders vernietigen. Anders gezegd, kinderen uiten hun agency op een manier dat ze verbonden blijven met hun ouders.

In een eigen kwalitatief fenomenologisch onderzoek naar de invloed van kinderen op hun ouders kwamen volgende thema's uit de analyse (De Mol & Buysse, 2008). Zowel kinderen als ouders benadrukken dat ouders veel van hun kinderen leren. Dit betreft niet enkel praktische zaken (bijvoorbeeld computer) maar tevens sociale vaardigheden en inzichten in

sociale omgangsvormen. Bovendien hebben kinderen een sterke invloed op de persoonlijkheidsontwikkeling van hun ouders. Het bijzondere is dat zowel kinderen als ouders stellen dat deze kindinvloed weinig te maken heeft met een strategische invloed om iets gedaan te krijgen. Het betreft eerder een existentiële invloed waarbij het gevoel om ertoe te doen, een gevoel van verschil te kunnen maken in de relatie, van essentieel belang is. En met deze laatste bevinding sluiten we nauw aan bij de conceptualisering van agency in de sociologie.

Agency van kinderen binnen de sociologie: onderzoek binnen de “sociology of childhood”

Het concept agency

Agency van kinderen wordt binnen de sociologie onderzocht binnen het onderzoeksdomein van de “sociology of childhood”. In tegenstelling tot de traditionele ontwikkelingspsychologie, benadert men in de “sociology of childhood” het kind als een persoon op zich, niet als een onafgewerkt wezen dat moet evolueren naar een ideale eindfase. (James, Jenks, & Prout, 1998).

Giddens definieert agency als: “To be an agent is to be able to deploy ... a range of causal powers, including that of influencing those deployed by others. Action depends upon the capability of the individual to “*make a difference*” to a pre-existing state of affairs or course of events ... Agency refers *not* to the *intentions* people have in doing things, but to *their capability of doing those things* in the first place ... *the capacity to act*” (Giddens, 1984, p. 14, onze cursivering).

In tegenstelling tot de definiëring van agency in de psychologie, ligt de nadruk in de sociologie niet op de intentionele dimensie van agency, maar wel op de actie-component.

Kinderen zijn op zich sociale actoren zonder dat deze actie-component altijd gepaard hoeft te gaan met een strategische intentie (Morrow, 2003).

Onderzoek van agency van kinderen binnen de “sociology of childhood”

Ter illustratie van dit onderzoeksdomein bespreken we een kwalitatief onderzoek over de bijdrage van jongeren in huishoudelijk werk (Morrow, 2003). Jongeren tussen de 11 en 16 jaar oud werden hierover geïnterviewd. Uit de analyse werden volgende thema's weerhouden. Jongeren vinden het normaal en gewoon dat ze huishoudelijke arbeid verrichten aangezien ze wezenlijk deel uitmaken van het gezin. Dit betekent niet dat jongeren dit altijd graag doen of geen manieren zoeken om eraan te ontsnappen. Het betekent wel dat huishoudelijke arbeid uitvoeren er voor hen gewoon bijhoort, aangezien zij erbij horen. In die zin wordt een financiële vergoeding door hen wel geapprecieerd, maar is dit zeker niet noodzakelijk of vanzelfsprekend in alle gezinnen. Wel bleek dat meer meisjes dan jongens op een structurele manier ingeschakeld zijn in het huishoudelijke werk, en dat meisjes meer binnenshuis en jongens meer buitenshuis taken verrichten. Factoren die bijdragen tot de hoeveelheid huishoudelijk werk dat wordt opgenomen zijn: geboorte rangorde, leeftijd, gezondheid van de ouder, etniciteit, en religie. Wat de inhoud van de taken zelf betreft benoemen deze jongeren naast algemene huishoudelijke klussen (kuisen, winkelen, gras maaien,...) ook de zorg voor andere familieleden (zoals zorg voor grootouders). De centrale conclusie van dit onderzoek was dat jongeren een actieve bijdrage hebben in de huishoudelijke arbeid, wat de agency van jongeren in de maatschappij illustreert.

Conclusie

De essentie van het begrip agency in de psychologie en de sociologie is dat kinderen en jongeren volwaardige en evenwaardige participanten zijn in het maatschappelijke en gezinsleven. Onderzoek binnen de psychologie en sociologie toont aan dat kinderen en jongeren “agentic beings” zijn en dat dit belangrijk is voor de ontwikkeling van identiteit. Een ander punt echter betreft de ethische dimensie van agency. Betekent het hebben van agency en het “agentic” zijn dat men zich als kind en jongere dan ook zo moet gedragen? Hierover doet het onderzoek geen uitspraak. En als onderzoeker blijf ik liever op mijn terrein.

Referenties

- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual Review of Psychology*, 52, 1-26.
- Baumrind, D. (1967). Child care practices anteceding three patterns of preschool behavior. *Genetic Psychology Monographs*, 75, 43-88.
- Bell, R. Q. (1968). A reinterpretation of the direction of effects in studies of socialization. *Psychological Review*, 75, 81-95.
- De Mol, J., & Buysse, A. (2008). The phenomenology of children's influence on parents. *Journal of Family Therapy*, 30, 163-193.
- Giddens, A. (1984). *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. Cambridge, UK: Polity.

- Harach, L. D., & Kuczynski, L. (2005). Construction and maintenance of parent-child relationships: Bidirectional contributions from the perspective of parents. *Infant and Child Development, 14*, 327-343.
- Harris, J. R. (1998). *The nurture assumption: Why children turn out the way they do*. New York: Free Press.
- Hinde, R. A. (1997). *Relationships: A dialectical perspective*. Hove: Psychology Press.
- James, A., Jenks, C., & Prout, A. (1998). *Theorizing Childhood*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Kerr, M., & Stattin, H. (2000). What parents know, how they know it, and several forms of adolescent adjustment: Further support for a reinterpretation of monitoring. *Developmental Psychology, 36*, 366-380.
- Kerr, M., & Stattin, H. (2003). Parenting of adolescents: Action or reaction? In A. C. Crouter & A. Booth (Eds.), *Children's influence on family dynamics* (pp 121-151). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Kuczynski, L. (2003). Beyond bidirectionality: Bilateral conceptual frameworks for understanding dynamics in parent-child relations. In L. Kuczynski (Ed.), *Handbook of dynamics in parent-child relations* (pp. 3-24). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Kuczynski, L., Harach, L., & Bernardini, S. C. (1999). Psychology's child meets sociology's child: Agency, power and influence in parent-child relations. In C. Shehan (Ed.), *Through the eyes of the child: Re-visioning children as active agents of family life* (pp. 21-52). Stamford, CT: JAI.

- Kuczynski, L., Pitman, R., Parkin, M., & Rizk, H. (2011). Children's perspectives on resistance and noncompliance in middle childhood. *Biennial Meeting of Society for Research on Child Development*, Montreal.
- Maccoby, E. E. (2003). Dynamic viewpoints on parent-child relations – their implications for socialization processes. In L. Kuczynski (Ed.), *Handbook of dynamics in parent-child relations* (pp. 439-452). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Morrow, V. (2003). Perspectives on children's agency within families: A view from the sociology of childhood. In L. Kuczynski (Ed.), *Handbook of dynamics in parent-child relations* (pp. 109-129). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Patterson, G. R., & Fisher, P. A. (2002). Recent developments in our understanding of parenting: Bidirectional effects, causal models, and the search for parsimony. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting* (3rd ed.) (pp. 59-88). Mahwah NJ: Lawrence Erlbaum.
- Patterson, G. R., Reid, J., & Dishion, T. (1992). *Antisocial boys: Vol. 4. A social interactional approach*. Eugene, OR: Castalia.
- Valsiner, J., Branco, A. U., & Dantas, C. M. (1997). Co-construction of human development: Heterogeneity within parental belief orientations. In J. E. Grusec & L. Kuczynski (Eds.), *Parenting and the internalization of values: A handbook of contemporary theory* (pp. 283-304). New York: Wiley.